

Karel Čapek

Kapitola o hodnotách

(Přítomnost 4. 7. 1934 = O umění a kultuře III, Praha 1986, s. 574-579)

Tedy to je to špatné na našich hodnotách: že s nimi zacházíme jako s něčím, co vlastně není závislé na faktech, nýbrž na naší vůli a libovůli, na našem stanovisku, na našem souhlasu nebo odporu. Jsou, když řekneme ano, nejsou, když řekneme ne. Jsou to jenom fikce, které se dostavují nebo mizejí podle toho, jak se nám zachce. A takovými fikcemi chceme mistrovat skutečnost.

Avšak hodnoty nejsou žádné fikce. Jsou skutečné a existují nezávisle na naší vůli, neboť jsou hodnotami také pro jiné lidi, kteří na naší vůli nezávisejí. To, co prožívá někdo jiný, jeho vztahy a potřeby, jeho úkoje a sympatie, jeho strachy a důvěry jsou skutečnost, která se nemění tím, chováme-li se k ní kladně nebo odmítavě. Hodnoty prostě jsou; jsou a platí v té jaké uspokojují druhé lidi; můžeme je měřit podle toho, jakým lidem a jak hluboké uspokojení poskytují. Můžeme se k nim stavět jako ke skutečnostem, které lze poznávat, analyzovat, vysvětlovat i srovnávat – a do kterých lze také víceméně účinně zasahovat; neboť právě skutečnost je nám dána nejen k tomu, abychom ji poznávali, ale abychom v ní a s ní aktivně žili. Ani naše hodnoty nejsou pouhé ano nebo ne, nejsou jenom náš souhlas nebo nesouhlas s nějakou skutečností, nýbrž samy jsou skutečnost; zahrnují naši životní zkušenost, naše skutečné vztahy a větší nebo menší znalost toho, co hodnotíme; plynou z naší letory, našeho prostředí nebo nějakého aktuálního impulsu; nesou v sobě větší nebo menší počet praktických aplikací nebo důsledků, kterých jsme si víc nebo míň vědomi; zkrátka jsou složitou a mnohostrannou skutečností, kterou opět můžeme poznávat, analyzovat, vysvětlovat a srovnávat, zpracovat nebo opravit. Je-li nám naše hodnota objektem, pak je nevyhnutelně objektem mezi objekty, hodnotou mezi hodnotami; není sama na světě. Přestává být brejlemi, skrze které se díváme, a stává se jedním z předmětů, na které se díváme. Přestává být měřítkem, kterým měříme, a stává se něčím, co můžeme srovnávat s druhými předměty. Přestává být naším soukromým absolutnem a stává se malým článkem nás nekonečně překračující, pluralistické reality. Dále: ve své skutečnosti je každá hodnota složitá a mnohorozměrná; vzniká z konkursu vnitřních i zevních příčin, odpovídá celému shluku potřeb, má spoustu vztahů k jiným hodnotám a tak dále. Nemůžeme objektivně rozhodovat, která z těch hodnot je platná a která neplatná; to je zpravidla vyhrazeno naší sympatii; ale můžeme zjišťovat, které jejich složky se navzájem vylučují a které jsou slučitelné; které potřeby v té nebo oné zůstávají neukojeny; která prosazuje jedny na úkor druhých a v jakém poměru. Hodnoty jako celek můžeme jenom přijímat nebo zamítat; ale opravovat a zdokonalovat můžeme jen to, co je rozčlenitelné v souhrn faktorů. Hodnotíme věci jako dobré nebo špatné; ale na to už je třeba intelektu s jeho celou bdělostí, analýzou, srovnáváním a vynalézavostí, abychom poznali, že ty dobré mohou být v určitých ohledech ještě lepší nebo ty špatné opraveny odstraněním chyb. Jen potud je svět zlepšitelný a opravitelný, pokud jej můžeme poznat. Rozhodnout, co je dobré nebo špatné, je víceméně věc citu a víry; rozhodnout, co je daném konfliktu hodnot lepší nebo horší, to už je věc pozorování, kontroly, srovnávání a opětovaných zkušeností.

A za třetí: zacházet s hodnotami jako se skutečnostmi, to znamená také je skutečně prožívat, a nejen je vyznávat hubou. Skutečné hodnoty nejsou ideje v hlavě, nýbrž činné síly, jež formují náš život. Mám k smrti nerad intelektuální komunisty, kteří žijí životem buržoazních flákačů a kulturních dekadentů, nebo vlastence, kteří píší špatnou češtinou a krmí svůj národ nečistotami všeho druhu. Hodnota není hodnotou tím co slibuje, ale tím, co dává, tak jako bankovka není hodnotou tím, co je na ní napsáno, ale tím, co si za ni koupím. Jsou lidé, kteří se zamilují do Greta Garbo podle jejích obrázků nebo do Velké Ideje podle jednoho

nebo dvou krásných hesel; ale o takových lidech řekneme, že žijí ve snech a fikcích, a cítíme, že takový život není poctivá hra.

Pomoz bůh, to to vypadá abstraktně a koženě; i rcete, ať vám dám pokoj s analýzou, kontrolou a jinými laboratorními metodami; život není vědecký případ a my nemáme chuti, aby byl zbaven šťávy v intelektuálních zkumavkách. Dobrá, v zájmu té šťávy se pokusím říci to jinak. Život není vědecký, je tragický; může být lépe vyjádřen básní než abstraktní formulí. Dejme tomu, vzpomeňte na Antigonu. Antigona podle zákona božské a rodinné lásky pohřbila tělo svého bratra, který byl v klatbě thébské; za to byla podle zákona Théb zaživa zahrabána. Je to klasický konflikt dvou mravních příkazů. Zkuste zrušit ten konflikt tím, že se postavíte za jednu z těch hodnot a druhou prohlásíte za neplatnou a nicotnou. Jste, dejme tomu, zuřivý thébský patriot, přísaháte na svrchovanost státu a kladete zákon obce nad život jedinců; v tom případě se Antigona dopustila hrubé nenáležitosti, byla odsouzena právem, a jaképak řeči: nestalo se nic tragického. Nebo jste člověk hodnot anarchických a sentimentálních a shledáváte, že thébská spravedlnost spáchala na Antifoně justiční mord a barbarskou surovost a že celý případ je jenom trapný doklad lidské hlouposti a krutosti. Nebo další alternativy: Antigona nemusela brát svou pietní povinnost tak vážně, mohla jen poplakat v koutě, a bylo po tragédii. Nebo Krejón, vládce Théb nemusel brát také strašně vážně svůj zákon a mohl zamhouřit oko, řekněme už proto, že jeho syn miluje Antigonu; stačil kousek protekce a nemuselo dojít k tragédii, mohla žít Antigona a Kreontův syn se nemusel proklát mečem. Zvolte si některé z těchto stanovisek, a je konec tragédie, konec lidské velikosti, konec mravního otřesu. Ale ještě zbývá stanovisko třetí, stanovisko mravní a tragické objektivity: žádná ze srážejících se hodnot není popřena a znevážena; tragická vznešenost případu je v tom, že se veliké sráží s velikým, oprávněné s oprávněným. V tom je i tragické hrdinství a tragická odpovědnost osob dramatu.

Srovnajte s tím naše konflikty hodnot: jen ty hodnoty, kterým říkáme naše, jsou veliké a oprávněné, kdežto ty druhé jsou idiotské, překonané, falešné a vůbec nízké. Naše ideály se neměří s ničím velikým a platným, nýbrž s pouhými zmetky, klamy a pošetilostmi. Měli bychom těžší práci a naše úsilí by bylo dramatičtější a odpovědnější, kdybychom řekli: Ano, my víme, že na té druhé straně jsou ve hře skutečné a živé, platné a mnohé hodnoty; ale my přicházíme s většími a spravedlivějšími. Někdy je to počertech těžké, aby náš klad přečnival klady, které jsme nechali stát na jejich místě; snaží se převýšit hodnoty, které jsme předtím pokáceli; na to stačí hrozně malý pámbíček, aby drobet čouhal nad to rumišť. Zbavujeme se tragické odpovědnosti, zbavíme-li se úcty ke *všem* hodnotám života, i k těm, které chceme nebo musíme překonávat. Od popírání hodnot hubou je jenom krok k popírání hodnot násilím; ani to, ani ono není měření a srovnávání, nýbrž odklizení jednoho, aby bylo učiněno místo pro něco druhého; není to boj, nýbrž soutěž; ne konflikt hodnot, ale konflikt egoismů, třeba egoismů hromadných. (Pokud jde o konflikty dějinné, je to vlastně pojetí dějin jako volné, ničím vyšším neřízené soutěže sobeckých podniků třídních, národních, kulturních nebo generačních; krutý špás dějin je, že tahle liberalistická koncepce nás ovládá v době, kdy je nám zvěstováno, že liberalismus je mrtev.)

Je možno dívat se na dění světa a jeho veliké konflikty jinak, řekl bych s tragickou objektivitou; zjišťovat, že i když ne vždy, tedy ve většině případů stojí oprávněné proti oprávněnému, lidské proti lidskému, klad proti kladu; náš je zákon Théb i zákon lásky a jejich střetnutí se děje i v našem srdci. Je nám něco do každé hodnoty, o kterou jde; nemůžeme zůstat lhostejnými diváky, nemůžeme slepě stranit jednomu proti druhému, nemůžeme se obrátit zády k tomu zápasu, abychom mu unikli. Není nám dáno myšlenkové pohodlí, že na jedné straně je všechno správné a na druhé všechno absurdní; není nám dáno mravní pohodlí, že všechno, co pomáhá jedné straně, je dobré a mravné, a všechno, co může sloužit druhé straně, je mizerné a zavrženíhodné. A přece se musíme rozhodnout; skeptičtí a neutrální můžeme zůstat jenom vůči lhostejnému. A to je právě to tragické, to je ta přísná a těžká

odpovědnost: že se v tom skutečném konfliktu *musíme* rozhodovat pro něco, a tedy i proti něčemu, co je *také* oprávněné, co má *také* svou velikost, své životní právo a svou platnou hodnotu.